

Sut las rodas: Surselva

DAD UOLF CANDRIAN

■ **Sch'ins persequitescha las discussiuns politicas sil palancau svizzer savess ins manegiar che la politica sursilvana vegni discutada.** Ina pusseivla collaboraziun denter PCD e PBD sut in niev num dat da patertgar. Per che tuts sappien suandar mias ponderaziuns porschel jeu igl emprum ina survesta dalla situaziun actuala avon ch'ieu vegni anavos sillas estructuras carschidas en nosa vallada.

Igl atun ha la PCD ch'ei era ferma en Surselva cassau ina frida. Mender ha ei denton tuc la PBD. Ils burgheis-democrats ein sgulai igl atun da 4,1% giu sin 2,6%. Tschun dad otg parlamentaris han piars lur sez, ils treis ch'ei restai ein entrai ella fracziun dils cristian-democrats ch'era prompta per midar il num dalla fracziun tier la fracziun amiez. Promptad da midar num era cheu, pertgei tier la PCD sezza vegn il C che stat per valurs cristianas criticaus dalla partida. L'influenza dalla baselgia sesbassa pli e pli ed aschia sappien biars buca s'identificar culla cumbinaziun da politica e religiun cristiana. Gest quei ei ina gronda sfida per l'etica digl avgnir.

Buca mo l'influenza dalla baselgia seminuessa, tuttas instituziuns tremblan. La midada actuala ei in fenomen ch'ins po persequitar sigl entir mund globalisau ch'influenza in l'auto a moda rasanta. Tuttina porscha in'egliada el vargau sliagiuziuns e selai cumparegljar cul moviment dad oz. L'epoca dils onns avon 1900 era per biars era ina «fin de siècle», in'expressiun oriunda dalla Frantscha dad in fenomen ch'ha era contonschiu la Svizra e la Surselva. Culla viafier ha ina nova energia contonschiu nos vitgs alpines e rut si las colligiuziuns carschidas sur tschentaners.

Jeu sai mo relatar cuort da Sagogn nua che la cumpignia da mats ei svanida avon 1900, medemamein il chor Concordia ch'ei sesligiaus 1898. Il chor viril paritetic han ins refundau 1916 e la cumpignia da mats 1936, denton mo cun mats catolics. Il vent ei semidau ed in niev spert conservativ ei sederasaus. Fertion ch'il politicher Anton Steinhauser (1840–1915) era fundatur d'in'uniun da catolics liberals ei siu fegl Alois Steinhauser (1871–1918) s'avischinaus al cuors conservativ-catolic da Caspar Decurtins (1855–1916), iniziand dil «Tschespet». L'ala liberala fundada a Sagogn ei svanida e la «Lavina nera» ha dominau la politica sursilvana. Cun fusiunar ils dus romontschs da priedi e da messa ein era ils vegls ligioms tier la Surselva vegni

CARTOON PAVEL DOLGOPOLOV

sut las rodas. En consequenza ei la germanisaziun dil Plaun, dalla Tumliasca e dalla Muntogna da Schons s'avanzada cun enorma spertezia.

Per turnar tier il spectrum politic. Ins vesa che nus capin aunc ils cavazzins duvrai e savein s'imaginar tgei posiziuns che quels umens havevan. Culla terminologia dad ozilgi ei capir buca pli aschi simpel. Neoliberals dat ei dretgs e seniasters, pia buca mo pervia da lur connotaziun negativa ein quellas expressiuns dispiteivlas. S'imaginar il spectrum politic cun duas alas ei ina simplificaziun che falsifichescha la realitad dallas posiziuns. Ad absurdum meina quei il president dils Stadis Uni cun numnar l'antifa in'organisaziun faschistica.

In endretg Svizzer ha buca mo il dretg da votar, na, el sesenta obligaus da votar – ed elegia dretg. Il seniester denton ei plitost in tip malign, dumengia da votar dierma el giu ni ch'el anfla buca la cuviarta. Perfin ils politichers dalla PS ein oz atgna mein purtaders dil stadi, pia enamiez il spectrum politic. Sch'ins pren si il maletg d'in fier cavagl dat ei negina organisaziun dalla vart socialistica ch'ei capavla d'ulivar las estructuras faschisticas ch'ei existentas. La promptad per violenza crescha gi per gi, era nus havein in problem cun rassissem. Gest tier la polizia, in mistregn che plitost conservativs e patriots exequeschian. Ei dat negina cunterpeisa e cun in tal lungatg vegn quei zuppau vi – il schaner 2033 eisi memia tard.

Per quei ein ils cavazzins dretg-seniester-amiez antiquai e duessen vegnir remplazzai avon ch'ina alianza denter PBD e PCD emprova da cementar quei cavazzin cun senumnar Alleanza dil Miez. Silmeins la scursanida AdM fust en tuts quater lungatgs la medema, mo

era parallela tier l'AfD selaijan sminar ella scursanida. Ins senta ch'ins vul ir a pesca tiels economs neoliberals cun strihar las valurs cristianas – e cheutras humanas – ord igl agen num. Sche quei succeda sut il slogan da representar il miez da nosa societad ei quei in scandal.

Cunzun temel jeu che l'ala conservativa dalla PCD vegni a destruir ils buns aspects dalla PBD ch'ha muentau bia, cunzun el Grischun. Pertgei la PCD ha da vegl enneu ina struttura da pussanza interna fetg dira – semegliont alla Romania. Exact cheu astgassen ils politichers ellas retschas dalla Surselva romontscha prender in exempel e purtar quei patratg en lur partida. Culla fusiun denter Romania e Renania ein dus gronds nums i a piarder. Ils representants dils reformai e plitost liberals ein i suten ella struttura dalla Romania catolica e plitost conservativa. Clar che la religiun ha ozilgi buc igl effect dad avon tschien onns, tuttina ein las vuschs prudentas svanidas. Perfin leu nua che duvra rumantsch grischun fagess senn vegnan mo las vuschs populisticas udidas.

Cun Domat ha la Surselva romontscha piars ina vischnaunca beinstonta che profitescha da sesanflar ell'aglomeraziun da Cuera – e mantegn tuttina il romontsch. Quellas vischnauncas agl ur fussi da rinforzar. Enstagl san ni las vischnauncas reformadas ni catolicas dil Plaun sco Trin e Flem ni Razen e Domat s'identificar cun in num sco Surselva romontscha. Il niev num dat, enstagl fortificar il cunfin linguistic, perfin dapli peisa als Sursilvans tudestgs. Cun quei ch'ins ha creau ina Surselva romontscha san ins ir da quei anora ch'ei dat era ina Surselva tudestga ch'ei giustificada, per exempel a Glion.

Biling ei il grond plaid dalla politica linguistica contemporanea, era dalla Liguria Romontscha. Mo tgi che promova in sistem biling en loghens da vegl enneu romontschs pren als Romontschs il davos flad. Sin ina casa da scola s'auda sulet l'inscripziun «scola», sil luvratori duei mo «luvratori communal» vegnir scret. Quei ei buca discriminaziun viers ils Tudestgs, mobein dau la schanza d'emprer in niev plaid romontsch, perfin turists schazegian quei. In vegl pur ladin ha getg ch'el capeschi nuot da politica, el seigi pur. Mo sch'ins metti dus purschals el medem claus, dil qual in ei fermes e tschel fleivels, sche magli il ferm per dus ed il magher crappi. Per quei fa ei buca surstar ch'igl ei cun *Benno Niggli* era in Grischun ord las retschas dalla PBD ch'ei sceptics concernent ina fusiun culla PCD.

Ils «zulprins» vulan far sbrinzlas

(fmr) Ils «zulprins», uschia sa numna la rubrica per auturas ed auturs giuvens, ina rubrica che cumpara en collavuraziun da la Giuru Giuventetgna Rumantscha cun la FMR Fundaziun Medias Rumantschas.

La rubrica è il forum successor da la pagina «Vuschs giuvnas» ch'è cumparida ils davos tschintg onns ina giada al mais en La Quotidiana. Tar ils «zulprins» sa tracti da texts che cumparan pli punctualmain e regularmain.

La finamira cuminaivla da Giuru ed FMR è da dar spazi e vusch ad auturas ed auturs giuvens. Ils «zulprins» duain damai far sbrinzlas!

Dapli infurmaziuns davart la Giuru sin www.giuru.ch ubain via mail a giuru@giuru.ch

LA QUOTIDIANA

Editura: Samedia Press AG
 Editeur: Hanspeter Lebrument
 CEO: Thomas Kundert

Editura Samedia
 Via Sommerau 32, 7007 Cuir; tel. 081 255 50 50, mail: verlag@samedia.ch

Redacziun responsabla:
 Fundaziun Medias Rumantschas (FMR):
 Schefredactor FMR: David Truttmann (dat)
 Substitut schefredactor FMR:
 Martin Cabalzar (mc)
 Redacziun FMR:
 Flurin Andry (fa), Augustin Beeli (abc), Sandro Buchli (sb), Andreas Cadonau (ac), Annatina Filli (afi), Hans Huonder (hh), Gieri Martin Maissen (correctur)
 Susi Rothmund (sr), Gion Nutegn Stgier (gns).

Adressas redacziunalas:
 FMR Fundaziun Medias Rumantschas,
 Via da Masans 2, 7000 Cuir, tel: 081 544 89 10
 mail: redacziun@fmr.ch

Surselva: tel. 081 544 89 18,
 mail: redacziun@fmr.ch
 Engiadina: tel. 081 544 89 16,
 mail: redacziun@fmr.ch
 Grischun Central: tel. 081 544 89 17
 mail: redacziun@fmr.ch

Servetsch d'abunents e da distribuziun:
 Via Sommerau 32, 7007 Cuir,
 tel. 0844 226 226,
 mail: abo@samedia.ch

Inserats:
 Samedia Promotion,
 Via S. Clau Sura 11, 7130 Glion
 tel. 081 920 07 17, fax 081 920 07 18,
 mail: ilanz.inserate@samedia.ch

La Quotidiana cumpara tschintg giadas ad emna
 Ediziun derasada: (Südstschweiz cumplet)
 73364 exemplars, ediziun vendida 69321 exemplars, autentifitgà (WEMF-/SW-, 2018)
 Derasaziun: 163 000 lecturs (MACH-Basic 2018-2)

Pretschs d'abunaments sut:
www.suedostschweiz.ch/aboservice

Communicaziun da participaziuns considerablas
 sin fundament da art. 322 CP:

nagin

© Samedia

FOTO E. MONN

Annunzia da mort ed engraziament

En tgeua malencurada prendein nus cumiau da miu bab, nies car frar, quinau, aug e padrin

Marcel Berther

9-1-1950 – 14-6-2020

El ei spartius suenter cuorta mo dira malsogna en tutta ruasseivladad el spital cantunal a Cuera.

Adressa da malencurada
 Carli Berther-Caminada
 via Alis 8
 7188 Sedrun

En tgeua malencurada
 Angela Berther, feglia
 Carli Berther-Caminada e fam., frar
 Stiafen Berther-Stgier e fam., frar
 Benedetg Hendry-Berther, quinau
 nevs e niazas
 figliols e figliolas, sco era en num dils
 auters parents ed enconuschents

Il survetsch divin e la sepultura dall'urna han liug el ravugl dalla famiglia, parents ed amigts, mesjamna, ils 24-6-2020 allas 14.00 en baselgia s. Vigeli a Sedrun.

Engraziament: – al miedi da casa dr. A. Fischbacher;
 – a tuts che han fatg dil bien al Marcel ed accompignau el duront sia veta;
 – al personal dil spital cantunal a Cuera;
 – a sur Mathew Charthakuzhijil pil survetsch divin da sepultura.